

ฐาน
ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ตำบลคุยบ้านโอง
(เพิ่มเติม)

โดย อบต.ตำบลคุยบ้านโอง

คำนำ

องค์การบริหารส่วนตำบลคุยบ้านโอง ได้จัดทำโครงการสำรวจฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๘ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละพื้นที่แต่ละหมู่บ้านในตำบลคุยบ้านโองเพิ่มเติม เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำคัญ เป็นการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหาย และยังเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คนรุ่นใหม่ได้ทราบ ได้ศึกษาค้นคว้าเป็นความรู้ หรือเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาที่มีคุณค่าให้กับคนรุ่นหลังสืบต่อไป

คณะผู้จัดทำ
กองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
องค์การบริหารส่วนตำบลคุยบ้านโอง
๒๔ กันยายน ๒๕๖๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
๑. ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น	
- ด้านหัตถกรรมและอุตสาหกรรม	๑
- ด้านการแพทย์ไทย	๔
- ด้านศาสนพิธี	๖

ด้านหัตถกรรมและ อุตสาหกรรม

๑. สานกระด้งจากไม้ไผ่

นางแดง ราชทรัพย์

บ้านเลขที่ ๖๖ หมู่ที่ ๕ บ้านคุยแขวน ตำบลคุยบ้านโอง อำเภอพราณกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

รากฐานจากวิถีเกษตรกรรมและการทำนา

"กระด้ง" เป็นเครื่องจักสานที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีจุดเริ่มต้นจากวิถีชีวิตเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทยในอดีต เมื่อมีการเก็บเกี่ยวและสีข้าวด้วยมือหรือครกกระเดื่อง จำเป็นต้องมีอุปกรณ์ในการแยกแกลบ รำ และสิ่งเจือปนออกจากเมล็ดข้าว ภูมิปัญญาการสานกระด้งจึงถูกคิดค้นขึ้นเพื่อใช้สำหรับ "การฝัดข้าว" ซึ่งเป็นกรรมวิธีที่ต้องอาศัยอุปกรณ์ที่มีน้ำหนักเบา แข็งแรง และมีพื้นผิวที่เหมาะสม

วัสดุจากท้องถิ่นสู่การรังสรรค์ชิ้นงาน

ไม้ไผ่ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่แพร่หลายในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ด้วยคุณสมบัติพิเศษที่มีความเหนียว ยืดหยุ่น และทนทาน บรรพบุรุษจึงได้นำไม้ไผ่มาจักเป็นตอก (เส้นไม้ไผ่บางๆ) แล้วนำมาสานขัดกันด้วยลวดลายต่างๆ เช่น ลายขัด ลายสอง หรือลายสาม จากนั้นจึงเข้าขอบด้วยลำไม้ไผ่หรือหวายเพื่อความแข็งแรง จนกลายเป็นภาชนะทรงกลมแบนที่เรียกว่า "กระด้ง"

การปรับตัวตามยุคสมัยและคุณค่าในปัจจุบัน

ในอดีต การสานกระด้งเป็นทักษะที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัวช่วงว่างเว้นจากการทำนา เพื่อใช้สอยในครัวเรือน ทั้งการตากปลา ตากพริก ตากสมุนไพร หรือแม้แต่การใช้เป็นภาชนะรองอาหาร (เช่น ชั้นโตกในบางวัฒนธรรม) แม้ในปัจจุบันเทคโนโลยีจะเข้ามาแทนที่เครื่องมือแบบดั้งเดิม แต่การสานกระด้งไม้ไผ่ยังคงได้รับการสืบสานในฐานะ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ที่ทรงคุณค่า ไม่เพียงแต่ในฐานะเครื่องใช้ในครัวเรือน แต่ยังได้รับการพัฒนาเป็นสินค้าหัตถกรรมที่สะท้อนถึงความประณีต ความอดทน และการอยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

๒. กองหญ้าคา

นางสนม ลิทธิพร

บ้านเลขที่ ๑๙ หมู่ที่ ๕ บ้านคุดแขวน ตำบลคุดบ้านโอง อำเภอพราณกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

หญ้าคา: ภูมิปัญญาจากวัสดุธรรมชาติจากวัชพืชสู่อุปกรณ์มุงหลังคา

แม้ในทางเกษตรกรรม "หญ้าคา" จะถูกมองว่าเป็นวัชพืชที่กำจัดยากเนื่องจากมีเหง้าใต้ดินที่ทนทาน แต่ในภูมิปัญญาท้องถิ่น หญ้าคาคือวัสดุชั้นดีในการสร้างที่อยู่อาศัย โดยการนำมาทำเป็น "ตับหญ้าคา" หรือ "ไพหญ้าคา" เพื่อใช้มุงหลังคาบ้าน เถียงนา หรือเส้าสัตว์

- คุณสมบัติเด่น: หลังคาที่มุงด้วยหญ้าคาจะช่วยให้อากาศภายในอาคารเย็นสบายในฤดูร้อน และให้ความอบอุ่นได้ดีในฤดูหนาว เนื่องจากเส้นใยของหญ้าคาเป็นฉนวนกันความร้อนตามธรรมชาติ
- กระบวนการทำ: เริ่มจากการเกี่ยวหญ้าคาในช่วงที่แก่จัด (ใบสีน้ำตาล) นำมาตากแดดให้แห้งสนิท จากนั้นนำมาเรียงซ้อนกันแล้วถักเย็บเข้ากับโครงไม้ไผ่ด้วยเชือกกล้วยหรือเถาวัลย์ (ในปัจจุบันอาจใช้เชือกฟาง)

สรรพคุณทางยาและประโยชน์ด้านอื่นๆ

นอกจากการนำมามุงหลังคาแล้ว หญ้าคายังถูกบรรจุอยู่ในตำรับยาพื้นบ้านมาอย่างยาวนาน:

- รากหญ้าคา: มีสรรพคุณทางยาในด้านการขับปัสสาวะ แก้ไข้ และช่วยบำรุงไต โดยการนำรากสดหรือรากแห้งมาต้มน้ำดื่ม
- การอนุรักษ์ดิน: ในบางพื้นที่ ภูมิปัญญาชาวบ้านใช้การปลูกหญ้าคาเพื่อช่วยยึดเกาะหน้าดินในพื้นที่ลาดชัน ป้องกันการชะล้างพังทลายของดินได้ดี

คุณค่าทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

การจัดการ "กองหญ้าคา" หรือการทำตับหญ้าคา สะท้อนถึงการเลือกใช้ทรัพยากรที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นมาสร้างประโยชน์สูงสุด (Zero Waste) และยังเป็นกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ในชุมชนผ่านการ "ลงแขกเกี่ยวคา" หรือการช่วยกันทำตับหญ้าคาในช่วงว่างเว้นจากการทำนา

๓. ไม้กวาดดอกหญ้า

นางละลอง เตชะผล

บ้านเลขที่ ๓๘/๑ หมู่ที่ ๕ บ้านคุยแขวน ตำบลคุยบ้านโอง อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ภูมิปัญญาการทำไม้กวาดดอกหญ้า (Broom Grass Handicraft)

๑. ความเป็นมาและความสำคัญ

ไม้กวาดดอกหญ้า หรือที่บางท้องถิ่นเรียกว่า "ไม้กวาดทางมะพร้าวอ่อน" (ในเชิงเปรียบเทียบ) เป็นเครื่องมือทำความสะอาดที่อยู่คู่กับครัวเรือนไทยมาทุกยุคสมัย ภูมิปัญญานี้เกิดจากการสังเกตคุณสมบัติของดอกหญ้าตองกง หรือ ดอกหญ้าขัดมอญ ที่มีลักษณะปลายบาน อ่อนนุ่ม แต่มีความเหนียว ไม่หักง่ายเมื่อแห้งสนิท เหมาะสำหรับใช้กวาดฝุ่นละอองบนพื้นเรียบได้ดีกว่าวัสดุชนิดอื่น

๒. วัสดุและอุปกรณ์ การทำไม้กวาดดอกหญ้าหนึ่งเล่ม ประกอบด้วยวัสดุหลักที่หาได้ในท้องถิ่น ดังนี้:

ดอกหญ้า: เลือกดอกหญ้าที่แก่จัด นำมาตากแดดให้แห้งและสลัดเมล็ดออกให้หมด

ด้ามไม้กวาด: นิยมใช้ไม้ไผ่ (เช่น ไม้ไผ่รวก หรือไม้ไผ่สีสุก) ตัดเป็นท่อนขนาดพอเหมาะมือ

เชือกหรือลวด: สำหรับมัดดอกหญ้าให้ติดกับด้าม (ปัจจุบันอาจใช้เชือกฟางหรือเชือกพลาสติกเพื่อความทนทาน)

ชันยาเรือ หรือ กาว: เพื่อช่วยยึดดอกหญ้าไม่ให้หลุดร่วงง่าย

อุปกรณ์เสริม: เข็มเย็บกระสอบ (สำหรับถักสาย), มีดจักตอก, และตะปูขนาดเล็ก

๓. ขั้นตอนการผลิต (โดยสังเขป)

๑. การเตรียมดอกหญ้า: นามดอกหญ้าที่แห้งแล้วมาคัดขนาด และรวบเป็นกำเล็กๆ ประมาณ ๑๐-๑๕ ดอกต่อกำ
๒. การถักหรือมัด: นำกำดอกหญ้ามาเรียงแผ่เป็นรูปพัด จากนั้นใช้เชือกถักร้อยให้เป็นแผ่นเดียวกัน (ขั้นตอนนี้มักมีการสร้างลวดสายการถักที่สวยงามอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละช่าง)
๓. การเข้าด้าม: นำแผงดอกหญ้าที่ถักเสร็จแล้วมาสวมเข้ากับปลายไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ มัดด้วยลวดให้แน่นหนา หรือใช้ตะปูเล็กๆ ช่วยยึด
๔. การเก็บรายละเอียด: ใช้กาวหรือชันยาเรือทาบริเวณรอยต่อเพื่อความแข็งแรง และตัดแต่งปลายดอกหญ้าให้เรียบเสมอกัน

๔. คุณค่าทางภูมิปัญญาและเศรษฐกิจ

- ความยั่งยืน: เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่หมุนเวียนได้ และย่อยสลายได้ตามธรรมชาติ
- การสร้างรายได้: การทำไม้กวาดดอกหญ้ามักเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุหรือกลุ่มแม่บ้านในชุมชนในช่วงว่างเว้นจากการเกษตร
- ความทนทาน: ไม้กวาดที่ทำด้วยมือจากภูมิปัญญาชาวบ้าน มักมีความหนาและทนทานกว่าไม้กวาดที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม

ด้านแพทย์ไทย

๑. นวดคลายเส้น

นางพะยอม เดชะผล

บ้านเลขที่ ๕๗ หมู่ที่ ๕ บ้านคุยแขวน ตำบลคุยบ้านโอง อำเภอพราณกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ภูมิปัญญาการนวดคลายเส้น (Traditional Thai Massage)

๑. ความเป็นมา

การนวดคลายเส้นเป็นศาสตร์ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยมีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่อง "เส้นสิบ" (พลังงานที่ไหลเวียนอยู่ในร่างกาย) บรรพบุรุษไทยได้เรียนรู้และสังเกตจากพฤติกรรมธรรมชาติ เมื่อมีความเหนื่อยล้าหรือปวดเมื่อยจากการทำงานหนักในไร่นา จึงเกิดการบีบนิ้วเพื่อบรรเทาอาการ จนกลายเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัวหรือ "หมอพื้นบ้าน" ในชุมชน

๒. หลักการและเอกลักษณ์ของการนวดไทย

การนวดคลายเส้นไม่ใช่เพียงการออกแรงบีบ แต่เป็นการใช้ศาสตร์และศิลป์ในการกด การคลึง และการดึง เพื่อให้เส้นสายในร่างกายที่ตั้งเครียดกลับมาสู่สภาวะปกติ:

- จุดเน้น: เน้นการกดจุดตามแนวเส้นประธานเพื่อให้เลือดลมไหลเวียนสะดวก
- อวัยวะที่ใช้: ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการใช้ทั้ง นิ้วมือ ฝ่ามือ ศอก และเข่า รวมถึงน้ำหนักตัวในการนวด
- การประยุกต์ใช้: มักควบคู่ไปกับการใช้ "สมุนไพร" เช่น การประคบด้วยลูกประคบสมุนไพร หรือการใช้ น้ำมันนวดที่สกัดจากไพลและขมิ้น เพื่อช่วยลดการอักเสบของกล้ามเนื้อ

๓. คุณค่าและการสืบสานในท้องถิ่น

- ด้านสุขภาพ: เป็นการดูแลสุขภาพเบื้องต้นที่ช่วยลดการใช้ยาแผนปัจจุบัน และเป็นการบำบัดรักษาที่เข้าถึงง่ายสำหรับคนในชุมชน
- ด้านสังคม: การนวดเป็นกิจกรรมที่สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุและคนรุ่นหลัง เป็นการถ่ายทอดวิชาความรู้แบบตัวต่อตัว (Apprenticeship) ที่แฝงไปด้วยหลักจริยธรรมของหมอนวด
- ด้านเศรษฐกิจ: ปัจจุบันได้พัฒนาจากภูมิปัญญาหลังบ้านสู่การเป็นอาชีพที่สร้างรายได้มั่นคง ทั้งในรูปแบบร้านนวดชุมชน และการนวดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

๒. ยาลูกกลอนสมุนไพร

นางสมควร คมขำ

อาศัยอยู่หมู่ที่ ๕ บ้านคุยแขวน ตำบลคุยบ้านโอง อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ภูมิปัญญาการปรุงยาลูกกลอนสมุนไพร (Traditional Herbal Bolus)

๑. ความเป็นมาและแนวคิด

"ยาลูกกลอน" คือวิธีการแปรรูปสมุนไพรที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย โดยการนำสมุนไพรแห้งมาบดเป็นผงละเอียด แล้วผสมกับตัวประสานเพื่อปั้นเป็นลูกกลมๆ ขนาดเล็กพอคำ ภูมิปัญญานี้เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความยากลำบากในการดื่มยาหม้อที่มีรสขมจัดและกลิ่นรุนแรง รวมถึงช่วยให้สามารถพกพาและเก็บรักษาตัวยาวไว้ใช้ได้ยาวนานขึ้นในสภาพอากาศเมืองร้อน

๒. ส่วนประกอบและกระบวนการผลิต หัวใจสำคัญของยาลูกกลอนประกอบด้วย ๓ ส่วนหลัก:

ตัวยาลหลัก: สมุนไพรที่ผ่านการทำความสะอาด ตากแดดจนแห้งสนิท และบดละเอียด (เช่น ขมิ้นชัน, ฟ้าทะลายโจร, บอระเพ็ด)

ตัวประสาน (Binder): ภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยมใช้ "น้ำผึ้งแท้" เนื่องจากมีสรรพคุณเป็นยาอายุวัฒนะและเป็นสารกันเสียธรรมชาติ หรือบางตำรับอาจใช้น้ำปูนใสหรือน้ำเชื่อมหญ้าหวาน

วิธีการทำ: นำผงยารวมกับตัวประสานในอัตราส่วนที่พอเหมาะ นวดให้เข้ากันจนเหนียวได้ที่ จากนั้นนำมาคลึงเป็นเส้นยาวแล้วตัดเป็นท่อนเล็กๆ ปั้นด้วยมือ (หรือเครื่องปั้นลูกกลอนไม้แบบโบราณ) ให้เป็นก้อนกลมสม่ำเสมอ แล้วนำไปผึ่งลมหรืออบให้แห้ง

๓. คุณค่าและความสำคัญในวิถีชุมชน

การพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพ: สะท้อนถึงการใช้ทรัพยากรในรั้วบ้านมาดูแลสุขภาพอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น เช่น อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ หรือแก้ไข้ โดยไม่ต้องพึ่งพาส่งเคราะห์เพียงอย่างเดียว

เทคนิคการถนอมอาหารและยา: การทำยาลูกกลอนเป็นหลักฐานของความเข้าใจเรื่องความชื้นและการเน่าเสีย โดยการทำให้แห้งและใช้ตัวประสานที่ช่วยยืดอายุยา

ความประณีต: การปั้นยาลูกกลอนให้มีขนาดเท่ากันทุกเม็ดต้องอาศัยสมาธิและความชำนาญ ซึ่งมักเป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันในครอบครัวหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

ด้านศาสนพิธี

๑. มัคคนายก

นายเฉลิมเกียรติ อร่ามเรือง

บ้านเลขที่ ๗๗/๑ หมู่ที่ ๕ บ้านคูแวง ตำบลคูบ้านโอง อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ภูมิปัญญาผู้นำศาสนพิธี: มัคคนายก (The Lay Leader)

๑. ความหมายและที่มา

"มัคคนายก" (อ่านว่า มัค-คะ-นา-ยก) แปลว่า "ผู้ชี้ทาง" หรือ "ผู้นำทาง" ในทางปฏิบัติหมายถึง คฤหัสถ์ ผู้ประสานงานระหว่างวัดกับชาวบ้าน มีหน้าที่ช่วยจัดการกิจการต่างๆ ของวัด และนำพาพุทธบริษัทให้ ปฏิบัติศาสนพิธีได้อย่างถูกต้องตามแบบแผน ภูมิปัญญานี้ไม่ได้มาจากการเรียนในตำราเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การจดจำบทสวด และระเบียบพิธีการที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น

๒. บทบาทหน้าที่และคลังความรู้

มัคคนายกเปรียบเสมือน "ปราชญ์ชาวบ้าน" ด้านศาสนพิธี โดยมีบทบาทหลักดังนี้:

- ผู้นำอาราธนา: เป็นผู้นำกล่าวคำอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร และคำถวายทานต่างๆ (เช่น ถวายสังฆทาน ผ้าป่า กฐิน) ได้อย่างถูกต้องตามกาลเทศะ
- ที่ปรึกษาด้านพิธีกรรม: ให้คำแนะนำแก่เจ้าภาพในงานบุญหรืองานอวมงคล เกี่ยวกับขั้นตอนการจัดเตรียมสถานที่ การตั้งโต๊ะหมู่บูชา และลำดับพิธีการ
- ผู้ประสานสืบทอด: บริหารจัดการความเรียบร้อยภายในงานบุญ เชื่อมโยงความต้องการของคณะสงฆ์ และศรัทธาของชาวบ้านให้สอดคล้องกัน

๓. คุณลักษณะของผู้สืบทอดภูมิปัญญา

การจะเป็นมัคคนายกที่ชุมชนยอมรับต้องอาศัยคุณสมบัติเฉพาะตัว ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาทางสังคม:

- ความเชี่ยวชาญในภาษา: มีทักษะการใช้ภาษาบาลีและภาษาไทยที่ถูกต้อง ชัดเจน และมีจังหวะจะโคน
- ความประพฤติ: เป็นผู้มีศีลธรรม เป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน เพื่อให้คำกล่าวและการนำพิธีมีความศักดิ์สิทธิ์และน่าเลื่อมใส
- การปฏิภาณไหวพริบ: สามารถแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าในระหว่างพิธีกรรมได้อย่างราบรื่น

๔. คุณค่าต่อสังคมและวัฒนธรรม

- การรักษาบรรทัดฐาน: ช่วยให้พิธีกรรมทางศาสนาในท้องถิ่นยังคงระเบียบแบบแผนดั้งเดิม ไม่ผิดเพี้ยนไปตามยุคสมัย
- ศูนย์รวมจิตใจ: มัคคนายกที่มีเมตตาธรรมมักเป็นที่ปรึกษาและผู้ประนีประนอมความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้หลักธรรม
- การถ่ายทอดความรู้: เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการศึกษาเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น

